

Dušan Šarotar

Vila Martinis

Škripanje tečajev in udarjanje vrat, ki so se odpirala na ozek kamnit balkon nad vhodom, ob zid je bilo običajno edino, kar je bilo slišati iz hiše. Stara vila je stala sredi vrta, skrita za visokimi cipresami, ki so s svojimi zašiljenimi vrhovi segale čez streho. Okna in zadnja vrata so bila vedno zapahnjena s polkni. Nekoč bele in polakirane deske so bile zdaj sprane in presušene do golega. Barvo je bilo videti le še ob robovih in okoli vedno globljih razpok, ki so načenjale les. Tudi nekoč rdeča fasada z belimi štukaturami je posivela, le še na redkih zaplatah, ki so sijale med bršljanom, je bilo slutiti sled življenja in lepote. Hiša je bila obdana z visokim kamnitim zidom, ki se je na spodnji strani že nagnil proti morju. Od težkih vhodnih vrat brez kljuke, odpirale so se namreč le z velikim ključem, je skozi zapuščeni vrt, kjer so kljubovale le še mogočne, vegaste oljke, pa do sem, kjer se je v morje stegoval majhen pomol s privezom, vodila kamnita steza. Tukaj je ob večerih doktor Tomasov opazoval sončni zahod. Ponavadi je, preden se je spustil po stezi med oljkami, na široko odprl balkonska vrata, potem pa počasi odšepal proti morju. Na kamen pod zidom je sedel, ko je bila rožnata krogla, ki je tonila v razžarjeno gladino, nekje daleč zgoraj v morskem kanalu. Opazoval je črnino, kako zagrinja morje med otokom in kontinentom. Takrat je veter, ki se je dvignil od hladnega morja, začel suvati edina odprta vrata na Vili Martinis. Prizor je trajal le toliko, da je doktor Tomasov končal cigareto, ki mu je spolzela med prsti v morje. Potem je utonilo tudi sonce. Tišina, ki je ležala nad otokom, in jo je zmotil le občasen tlesk vrat ali lom valov ob pomolu, ki so se valili za ladjo v daljavi, je bila globoka.

Nedeljski avtobus je hropel skozi ovinke po otoku. Vozil je potnike iz pristanišča. Danes je bila to zadnja vožnja, do jutra,

ko bo zgodaj spet začel voziti trajekt, bo stal v vaškem pristanišču na drugem koncu otoka. Joško, ki se je vračal z redkega obiska v mestu, je bil že nestrpen. Stal je za šoferjem, ki je s celim telesom vrtel velik volan in hkrati v ovinkih pretikal prestave, mašina je hrzala in škrtala, tako da se pogovarjati skorajda nista mogla. V dolgih premolkah sta le izmenjala nekaj besed, kar pa je bilo dovolj, razumela sta se, saj sta se videla tako rekoč vsak dan. Nekje v praznem in hrupnem prostoru, ujetem v pločevinasto škatlo, ki se je pravkar izvila iz ostrega ovinka, kjer je bilo dovolj visoko, da je bil morski kanal kot na dlani, so lebdela besede morje, mreže, noč. V tistem trenutku je Joško opazil hišo, ki je ležala skrita za visokimi cipresami. Od tukaj je bilo videti samo še razpokane strešnike, zadnjo steno, ki je bila povsem obrasla z zelenjem, in s polkni zapahnjeno okno. Sonce se je spuščalo proti Svetemu Mihovilu, najvišji točki na sosednjem otoku, ruševine na njegovem vrhu so bile videti skrivnostne.

Vedel je, da ima le še slabo uro časa, preden bo sonce že v morju. Joško je stal ob prednjih vratih in lovil ravnotežje, kot bi stal na premcu svojega čolna, ko je avtobus drvel skozi zadnji dolg ovinek pred vasjo. Vrata so se za hip odprla in že je skočil v travo ob cesti. Preden je stekel čez cesto za avtobusom, ki je speljal in za sabo kot sipa pustil črn oblak, se mu je v mislih znova utrnila podoba visokih in negibnih cipres, ki so se dvigale nad streho Vile Martinis. Čeprav jih je videl vsako jutro in večer na vožnji do ladjedelnice, je bilo tokrat drugače, kot bi se mu šele sedaj vtisnile v spomin. Zdaj se mu je še bolj mudilo.

Prvi čolni so počasi drseli po vedno temnejši, tihi gladini. V rokah je čutil vesla, ki grabijo morje. Stekel je proti pristanišču, ne da bi doma slekel nedeljsko srajco. Vrečke, v katerih je nosil večerjo, ocvrte girice s stojnice v luki in dve steklenici piva, je držal v levici, daleč od sebe, da jih ne bi zmečkal s koleno. Spodaj je ob privezih sedelo nekaj starcev, ki niso več hodili na morje, in opazovalo mlajše, kako vešči so. Joško jim je na preslišane dovtype odgovoril z običajnim zlogom: E, e.

Odvezal je čoln in se odrinil od obale. V čolnu mu je v čevljih drselo, sezul jih je in jih pognal pod krmo. Slekel je tudi srajco in jo stlačil v vrečko k večerji, čeprav je vedel, da mu bo hladno. Močno je poganjal vesla in že pogledoval na morje, onkraj valobranov. Naglo se je večerilo. Zunaj, daleč od pristanišča, kjer je že svetila edina ulična svetilka in je od tukaj bilo videti samo še jambor z zastavo, ki je v brezvetrju visela kot obešenec, je ujel v pogled ves otok. Tako daleč ven v kanal po navadi ni šel. Bil je izkušen ribič, pa tudi mlad in močan, da je lahko vrtel vesla tudi proti valovom. Vendar pri tem ni šlo za strah, v tem občutku je bilo nekaj več, nekaj, kar nas presega. Joško je nosil v sebi mejo, zdaj, ko je še vedno poganjal čoln od otoka, je slutil, da se ji približuje.

Oranžna krogla je lebdela samo še nekaj prstov nad morjem, ki je gorelo kot nafta. Zdaj je moral samo še najti bojo, kjer je zjutraj potopil vrše.

Vila Martinis se je potopila v zelenje otoka. Ko je bilo sonce nizko, so sence pogoltnile vse razlike. Edino visok kamnit zid in ozek pas obale pod njim je bilo

moč ločiti od morja. Od tam pa vse do vrha otoka je bilo vse pokrito z zelenjem. Nizki zidovi, ki so ločevali oljčne gaje, gruče starih kamnitih hiš, ki so zapuščene ležale visoko pod hribom, cesta, kapelice na previsu, ovce v sencah cipres, vse, kar je v soncu ločilo pozorno oko ali je bilo zapisano v zdrav spomin ribičev, se je zgubilo v temni in tihi naravi.

Kaj je videl doktor Tomasov, ko je tistega večera, tako kot tako rekoč vse druge dni, odsunil balkonska vrata in stopil le za korak čez prag, ne bo nihče vedel. Z ozkega kamnitega balkona je zrl svet, ki se je neustavljivo pogrezal v noč. Večernica je že sijala na sivem nebu. Morje, ki je nosilo bele čolne, na katerih so se k mrežam sklanjali ribiči, je bilo že črno. Žarelo je samo še na zahodu, na vidnem robu morskega kanala, kjer bo vsak hip zazijala praznina. Tam je ugašal zadnji kos sonca.

Doktorja Tomasova v tistem trenutku zagotovo nihče ni videl. Nikogar ni bilo, ki bi z njim upal, da bo ta lepota trajala. Čutil je, da je pri tem vedno bolj sam. V naslednjem hipu je izginil v notranjost Vile Martinis, kot bi ga posrkala praznina, ki je rasla na koncu kanala.

Od kod hiši ime, Vila Martinis, se tukaj nihče ni več spomnil. Rodbina Martinis, ki je bojda zgradila hišo, kot je znal povedati Žuti, je v njej preživela le nekaj poletnih mesecev, drugače je hiša samevala. Okna in vrata so bila vsa leta trdno zapahnjena z velikimi belimi polkni. Družina je prihajala sem le počitnikovat iz Italije. Gospod in mlada gospa Martinis sta bila vedno v belem. Otroka, fant in deklica, pa v modrem. Preden je družina prispela na otok, je gospod Martinis naročil prek svojega advokata v Zadru čiščenje hiše in vrta. Iz mesta so se pripeljali z manjšo jadrnico, ki jih je tam čakala že nekaj dni prej. Otroka sta se potem cele dneve sama igrala na pomolu. Starša pa sta poslušala glasbo z gramofona, ki je bil postavljen na balkonu. Mlada gospa je veliko brala knjige, gospod pa si je krajšal dneve s fotografiranjem. Vsako jutro in večer je slikal na pomolu. Žuti, kot ga kličejo, Joškov oče, ki velja za otoškega polihistorja in zgodbarja, običajno pristavi, da je gospod slikal sonce. Takrat seveda še črno-belo.

Po vojni družine ni bilo več nazaj. Hiša je bila nekaj dolgih let zaprta. Vrt je zaraslo trnje, ki je že v drugem letu pognalo čez kamniti zid. Hišo so nasilno odprli okoli leta '50, ko so v njej uredili vaško šolo. Žuti se je spomnil tistega dne, kako so prišli sredi vročega poletja z veliko ladjo, ki se je komaj privezala v plitvem vaškem pristanišču, moške s kapami in debelimi plašči. S sabo so pripeljali veliko tablo in nekaj polomljenih klopi. Z njimi je prišla tudi tovarišica v volnenem puloverju, ki ni prenašala vročine. Marljiva četica je do večera spraznila hišo. Postelje, omare, gramofon, beli porcelan in oljnate slike so naložili na ladjo. Še preden je zašlo sonce, so na pomolu zakurili ogenj in zapeli ob harmoniki. Zjutraj je na pomolu ostal le razbit vinski sod. Ladja je odplula neznano kam še pred jutrom. Otroci vseh starosti so začeli s poukom sredi najbolj vročega poletja. Molče so gledali fotografije sončnih zahodov, ki so še visele v učilnici, in poslušali tovarišico v volnenem puloverju, ki je s šibo tolkla po črkah, izpisanih s kreda.

Z desno roko je segel čez rob čolna in potegnil iz morja platenko, kakih trideset metrov globlje so ležale vrše. Običajno jih ni označeval z bojami, ker se je vsak ribič, ki je lovil v kanalu, znal natančno orientirati, kje je potopil mreže ali vrše. Zapomniti si je moral tri točke, na primer vrh otoka, hiša nad vasjo, tretja cipresa levo, in ko so se vsi trije signali, kot so jim rekli, pokrili ali videli daleč z morja, so tam ležale mreže. Vendar ponoči je bilo vse drugače, tudi ob valovih, ali ko je bilo morje neprosojno, zamuljeno ali polno alg. Takrat so si pomagali z oljčnim oljem, ki so ga polivali okoli čolna, da so se na valoviti gladini razlezla mastna okrogla okna, skozi katere so preiskovali dno, ali pa so bili obsojeni krožiti na mestu in so s kroglo, ki so jo vleкли po dnu, poskušali najti mreže.

Vila Martinis je bila običajen signal ribičev v kanalu. Pomol, kamniti zid ter visoke ciprese je bilo videti v soncu daleč ven. Tudi Joško je tisto nedeljsko jutro izbral za enega od orientirjev tiste ciprese. Zdaj, ko je vlekel vrv, in dvigoval vrše, se je v njem znova zganila podoba, ki jo je ujel z avtobusa. Med tem, ko je dvigal košare iz temnega morja, se je spomnil prvega večera, ki ga je preživel z doktorjem Tomasovim.

Bil je eden tistih redkih večerov, morebiti celo zadnji, ki jih je doktor Tomasov preždel v konobi pri Baraki. Gorelo je v kaminu, čeprav je sonce čez dan že gredo. Najbolj vztrajni ribiči so že spuščali prebeljene čolne v morje in poskušali srečo z mrežami. Vendar ob večerih je bilo še med njimi nekaj temnega, zaležanega in počasnega, nekaj tiste zagrizene samote, ki se je zavlekla v tukajšnje duše vsako zimo znova. Čutiti jo je bilo kot molk in zavraten dolgčas, morebiti obup, ki se je polasčal občutljivejših. Tesnobo so težili s črmino in zgodbami. Vsak večer, vso dolgo in mračno zimo. Doktor Tomasov se je že ob prvem obisku globoko nalezel tega skrivnostnega vzdušja in predvsem črnine, ki jo je zlival na suho ribo. Sam je sedel v kotu in prisluškoval redkim besedam.

Hišo, ki bi ji le v sanjah lahko rekli vila, je kupil na dražbi v Zadru, potem ko je spet vrsto let samevala in vsem na očeh propadala. Šolo so že dolgo tega preselili v nekoliko večjo, vendar prav tako propadajočo zgradbo. Zdaj so se otroci, ki jih je bilo v vasi vse manj, vozili v novo šolo, namenjeno vsem otrokom z otoka. Advokat, ki je vodil posle z nakupom, je dal hišo za silo obnoviti, potem pa jo licitiral za velik denar. Občina je s prodajo hiš, ki so bile po drugi vojni nacionalizirane in za katere so vedeli, da se iz strahu, ali ker preprosto dedičev ni več, nihče ne bo zanje zanimal, sicer zaslužila za betoniranje plaže, največ pa so od vsega imeli razni posredniki, advokati in notarji.

Zakaj je bil doktor Tomasov pripravljen toliko plačati, ni vedel nihče. Žuti je seveda imel svojo zgodbo, kateri pa nihče ni mogel pritrditi niti oporekati. Doktor Tomasov naj bi namreč bil prav tisti fantek v modrem, ki se je nekoč s sestrice cele dneve igral na pomolu pod hišo. Žuti je svojo zgodbo utemeljeval na neverjetni podobnosti med fantkom in doktorjem. Oba sta šepala. Fantek je imel namreč eno nogo nekoliko krajšo in je nosil poseben čevelj z visoko peto. Pa tudi kopal se ni zaradi tega nikoli. Žuti je govoril, če je seveda verjeti, kar

naj bi večkrat videl tudi sam, da je prijateljstvo in ljubezen, ki jo je bilo videti v družini, velikokrat načela le dekličina nečimrnost, s katero je dražila brata. Sama je bila odlična plavalka, četudi je bila mlajša. Skakala je s pomola in se potapljala, medtem ko jo je bratec le gledal. Deklica ga je dražila z vzkliki in otroškimi dovtipi, dokler fantek ni pograbil kamna in je začel ciljati. Vriskanje in jok je seveda takoj zmotilo pozorna starša. Kopanja je bilo konec.

Bilo je, kot bi se prižgal svetilnik. Luč, ki je zasijala z balkona, potem ko je doktor Tomasov odsunil balkonska vrata, je bilo videti daleč ven na morje. Joško je pravkar izvlekel iz hladnega in temnega morja prvo košaro. Bila je prazna, spustil jo je v čoln. Čutil je morje, ki mu je zmočilo pomrzle noge. Za hip se je ozrl proti luči. Znova so mu v ušesih zazveneale besede doktorja Tomasova, ko ga je tisto noč peljal opitega s čolnom domov. Čeprav je bilo mrzlo in temno kot v veselju, je tisto noč izplul. Doktor je ležal pod krmom in blodil kot v sanjah. Joško je v strahu, da ne bi nasedel v plitvini, ven si v tistem vremenu ni upal, pogledoval v valove in veslal. Pravzaprav ga je bila groza pred nečim drugim, čutil je strah ob pogledu na moža, ki je ležal v čolnu. Zdel se mu je star in slutil je neznano bolečino, skrivnost, še huje, norost, ki je ležala v srcu tega moža. Tega nikomur nikoli ni zaupal.

Znova je močno potegnil vrv in skorajda na silo dvigal naslednjo košaro. Hotel je pozabiti, vendar spet je slišal, kot bi prihajalo od morja: Plaval bom, te bom že ujel. Joška je grabil strah, ki ga prej ni poznal. Velikokrat je slišal, da so ribiči slišali na morju govoriti mrtve, utopljenke ali zgubljenke, pravili so, da morje pomni in čuva vse besede.

Potem se je vrv zataknila. Vlekel je, kot bi se hotel rešiti, toda vrv je bila vedno bolj napeta. V rokah je čutil, da mu prijem popušča, za hip se mu je zdelo, da ga vrše vlečejo navzdol.

Mož, ki je stal na robu pomola pod Vilo Martinis, je opazoval zadnje pramene, kako ugašajo v morskem kanalu. Zdaj je tam rasla globoka in mogočna praznina, ki je požirala morje. V naslednjem hipu se je nevesče pognal z roba. Joško je slišal čofotanje in brcanje okoli pomola, medtem ko mu je hladna vrv rezala dlani in se naglo spuščala proti dnu. Vrša je neustavljivo drsela nazaj v globino. Ko je legla v pesek, se je umirila tudi boja na gladini. Okoli pomola, kjer je še malo prej nekdo poskušal plavati, so plivkali le vodni krogi. Morje se je umirilo, kot bi vzelo svoje.

V daljavi je bilo slišati suvanje balkonskih vrat ob zid. Ob vsakem sunku je ugasnila in zasvetila luč.